

УДК 35.072.2:368.029

КНЕЙСЛЕР Ольга, докторант Тернопільського національного економічного університету

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ

Розглянуто проблеми державного регулювання ринку перестрахування. Виявлено суперечливі тенденції та запропоновано напрями модернізації державного регулювання ринку перестрахування України.

Ключові слова: державне регулювання, ринок перестрахування, інституційне середовище, державні інституції.

Ринкові перетворення в економічній і політичній сферах суспільного життя передбачають зміну інституту власності та ліквідацію монополії держави в усіх секторах економіки. За умови стабільного розвитку конкурентна ринкова економіка здатна функціонувати в автономному режимі, виконуючи функції саморегулювання і самоор-

© Кнейслер О., 2012

46

 ISSN 1727-9313. ВІСНИК КНТЕУ. 2012. № 4

ганізації. Однак для ринкового механізму, зокрема на початкових етапах його формування, характерні невдачі ("провали ринку"), які виникають через неефективність розподілу і використання економічних ресурсів. Недоліки ринкового саморегулювання особливо притаманні транзитивній економіці з недосконалим конкурентним середовищем, неповним інформаційним забезпеченням, наявними зовнішніми ефектами, фінансовою нестабільністю. У перехідний період можливості ринкової саморегуляції досить обмежені, а тому не можуть реально забезпечити ефективність розвитку економіки. Відтак виникає необхідність державного втручання у реформування економічних процесів. Водночас функції впливу інституту держави збільшуються не тільки через те, що певні сфери економічного життя залишилися поза межами впливу ринкового механізму, а й тому, що якісно змінюється роль держави у суспільному житті. У цьому контексті неабиякий інтерес представляє дослідження державного регулювання ринку перестрахування, що дає змогу визначити роль державних інституцій у його функціонуванні та розвитку.

Проблемам державного регулювання страхового ринку України присвячено праці зарубіжних і вітчизняних економістів, зокрема В. Базилевича [1], О. Гаманкової [2], С. Дедікова [3], В. Плиси [4] та ін. Однак в економічній літературі практично відсутні наукові роботи стосовно дослідження державного регулювання ринку перестрахування, не висвітлені основні суперечливі тенденції його правового регулювання.

Мета статті – з'ясувати основні проблеми державного регулювання вітчизняного ринку перестрахування та запропонувати напрями його модернізації.

Державне регулювання перестраховального ринку доцільно дослідити за такими напрямками:

- упорядкування законодавчого регулювання перестраховальних відносин, що містить нормативно-правові акти з питань регулювання діяльності у цій сфері;
- удосконалення державного нагляду за перестраховальною діяльністю, який здійснюється з метою дотримання основних законодавчих вимог, ефективного розвитку перестраховальних послуг, узгодження інтересів держави та учасників перестрахування;
- пряма участь держави у становленні системи перестраховального захисту майнових інтересів усіх учасників страхового ринку шляхом формування механізму стимулювання перестраховальної діяльності, запровадження податкових пільг у частині оподаткування прибутку, який реінвестується у розвиток перестраховального бізнесу, забезпечення умов для розширення клієнтської бази вітчизняних поставальників перестраховальних послуг.

В Україні відсутній законодавчий акт, який безпосередньо регламентує взаємовідносини на ринку перестрахування. Однак, це не дає підстав стверджувати, що перестрахування не підлягає державне

регулюванню, оскільки держава впливає на ці відносини через низку інших нормативно-правових документів. Зокрема, основним законом, який визначає правові рамки діяльності інституцій ринку перестрахування, є Закон України "Про страхування". Тобто, перестрахування регламентується нормами чинного страхового законодавства. При цьому договірні відносини учасників ринку перестрахування підпорядковуються правилам Цивільного кодексу України, перестраховальні операції зі страховиками (перестраховиками) нерезидентами – окремим постановам і розпорядженням.

Крім того, в Україні перестраховальні відносини регулюються нормами цивільного законодавства, при цьому доцільно зазначити, що це єдиний нормативно-правовий акт, який містить окрему статтю під назвою "Договір перестрахування". Однак цей документ частково дублює окремі положення статей, що стосуються перестрахування у Законі України "Про страхування" та не охоплює весь спектр перестраховальних відносин, не розкриває основні позиції перестраховального процесу. Тому виникає необхідність формування окремого правового регламенту, положення якого пояснювали б сутність договірних відносин у перестрахуванні, їх особливості, трактували основні дефініції та поняття перестраховальної діяльності. Це сприяло б підвищенню якості та ефективності страхових і перестраховальних відносин у суспільстві.

У науковій літературі ведуться дискусії з приводу можливості і доцільності регулювання перестраховальних відносин основними положеннями страхового законодавства. На думку одних науковців (Ю. Журавльов, С. Дедіков), договори перестрахування і звичайного страхування нічим не відрізняються, а тому перестраховальні відносини доцільно підпорядковувати загальним правилам страхування. Натомість інші вчені (К. Турбіна, П. Вербицька) акцентують увагу на суттєвих юридичних відмінностях страхування і перестрахування.

Перестрахуванню притаманні певні особливості юридичного характеру, що відрізняють його від прямого страхування, а тому унеможливають їх правове ототожнення та вимагають відокремлення перестраховальних відносин з особливим правовим режимом. Зокрема як специфіку правової природи перестрахування визначають: предмет договору перестрахування, суб'єкти перестраховальної діяльності, момент настання страхового випадку, оплата договорів.

Водночас Л. Ключенко, П. Мюллер зауважують, що "правове регулювання перестрахування, на відміну від страхування, у більшості країн здійснюється поза межами написаного законодавства" [5, с. 48]. С. Дедіков зазначає, що "у відношенні до перестраховальних операцій немає необхідності в детальному їх регулюванні на рівні законодавства. Держава може і, більше того, в інтересах розвитку бізнесу повинна надати суб'єктам перестраховальних операцій максимально можливу свободу дій" [3, с. 42]. Таке твердження автори обґрунто-

вують тим, що обидва учасники перестраховальних відносин є професіоналами у страхуванні, а взаємини сторін таких відносин повинні регулюватися на практиці звичаями ділового обороту, а не законодавчими актами.

Отже, потребує уточнення запозичене поняття "звичай ділового обороту". За період незалежності України, як зазначає О. Жадан, зведення правил ділового обороту між перестраховальником і перестраховиком формувалося переважно за рахунок міжнародних правил і, меншою мірою, за рахунок власне накопиченого досвіду, що призвело до виникнення низки суперечок та невдалих прикладів такої адаптації [6].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під звичаєм ділового обороту розуміється "правило поведінки, яке склалося і широко застосовується в якій-небудь сфері підприємницької діяльності, незалежно від того, чи передбачено воно законодавством" [7, с. 446]. Отже, звичай ділового обороту, як зведення загальноприйнятих правил, виникає у процесі перестраховальної практики, а не регламентується нормами права. Д. Мейер наголошує, що звичай може стати джерелом права лише тоді, коли буде містити юридичне переконання [8, с. 55]. Звичай ділової практики у перестрахованні, який суперечить положенням цивільного та страхового законодавства, у перестраховальних відносинах не застосовується.

Більшість таких правил у процесі тривалого використання у перестрахованні перетворюється на так звані "стандартні застереження". А. Піпа, Т. Єгоркіна зауважують, що "зазначені застереження включаються з незначними змінами практично до всіх договорів перестраховання, надаючи текстові договору юридичної прозорості та закінченості, що дозволяє уникнути можливих ускладнень" [9].

Можна констатувати, що страхове та цивільне законодавство не відповідає потребам перестраховальної практики, не зазначає відмінності між договором страхування і перестраховання, не подає трактування основних положень перестраховального договору. Відтак, творцями перестраховальних норм стають самі учасники перестраховання.

Таким чином, звичаю ділового обороту в перестрахованні належить особливе місце, оскільки відносини між перестраховальником і перестраховиком регулюються діловою практикою, а проблеми і суперечки вирішуються на основі описаних у договорі положень і норм з урахуванням чинного законодавства. Не заперечуючи ділову практику в перестрахованні та необхідність її застосування, слід зазначити, що договірні відносини у перестрахованні повинні регулюватися правовими нормами, зважаючи на їх функціональне призначення – забезпечення гарантії захисту інтересів страховика щодо виконання ним зобов'язань перед страхувальниками.

Вирішення цієї проблеми можливе шляхом внесення змін до ст. 12 "Перестраховання" Закону України "Про страхування" у частині включення додаткових положень про договір перестраховання, які

б чітко пояснювали його предмет, основні умови, що впорядковують договірні зобов'язання. Водночас, за погодженням учасників перестраховальних відносин доцільно зберегти за ними право вносити "стандартні застереження" у договір перестраховування, однак із урахуванням норм чинного страхового законодавства щодо договору перестраховування, що підвищить якість перестраховального процесу, його юридичну прозорість та збалансованість інтересів держави та суб'єктів ринку перестраховування.

У сучасних умовах підвищуються нормативні вимоги щодо здійснення перестраховування у перестраховика-нерезидента. До прийняття Постанови Кабінету Міністрів України № 124 від 4 лютого 2004 р. "Про затвердження порядку та вимог щодо здійснення перестраховування у страховика (перестраховика) нерезидента" [10] оптимізаційні схеми реалізовувалися завдяки покриттю ризиків у перестраховиків-нерезидентів шляхом перерахування страхових премій за кордон. Кошти, вилучені із інвестиційного процесу, спрямовувалися в офшорні зони. Як правило, перестраховування за такою схемою не забезпечувало гарантії повернення коштів у разі настання страхового випадку, надійності та безпечності перестраховиків-нерезидентів.

Удосконалення державного регулювання перестраховальної діяльності із перестраховиками-нерезидентами у лютому 2004 р. із прийняттям Постанови, яка посилює вимоги до платоспроможності іноземних перестраховиків, та у жовтні 2004 р. із впровадженням змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", де встановлено диференційовані ставки оподаткування для страховиків і перестраховиків-нерезидентів за рейтингами їх фінансової надійності (стійкості), сприяло скороченню схемного страхування і перестраховування.

Водночас така податкова дискримінація посилюється із прийняттям Податкового кодексу України, відповідно до перехідних положень якого на період з 1 квітня 2011 р. по 1 січня 2012 р. об'єктом оподаткування страхової діяльності є страхові платежі (страхові внески, страхові премії), отримані (нараховані) страховикам-резидентам упродовж звітного періоду за договорами страхування, співстрахування та перестраховування ризиків на території України або за її межами [11]. Відповідно страхові (перестраховальні) премії виступають об'єктом оподаткування одночасно у страховиків та перестраховиків, що зумовлює їх подвійне оподаткування. Зазначимо, що такий порядок оподаткування продовжує діяти до 1 січня 2013 р., враховуючи інтереси держави щодо використання перестраховування як джерела поповнення бюджетних коштів, які суперечать інтересам страховиків і перестраховиків, збільшуючи податкове навантаження на них. Усі ці негативні тенденції підтверджують необхідність посилення дієвого контролю за фінансовими потоками учасників перестраховальних відносин і вдосконалення державного регулювання страхового ринку і ринку перестраховування.

Потрібно зазначити, що Уповноваженим державним органом виконавчої влади у сфері перестрахування є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), до структури якої входить департамент страхового нагляду [12]. Серед основних функцій органу страхового нагляду за діяльністю на ринку перестрахування доцільно виокремити такі: здійснення ліцензування діяльності страховиків; ухвалення рішення про реєстрацію страховиків та внесення їх до Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків); ведення державного реєстру перестраховувальних брокерів; контроль за дотриманням вимог законодавчих і нормативно-правових актів із питань перестраховувальної діяльності; розробка методичних і нормативних документів із перестрахування.

У чинному страховому законодавстві не передбачено ліцензування перестраховувальної діяльності, а перестраховикам надається дозвіл здійснювати перестраховувальні операції за тими видами страхування, на проведення яких у них є ліцензії [13]. Така законодавча практика зумовлена незначним розвитком ринку перестрахування, формуванням змішаної моделі розвитку перестраховувального ринку, що передбачає функціонування на ринку одночасно професійних перестраховиків і звичайних страховиків, виключає необхідність окремого ліцензування перестраховувальної діяльності.

Суперечливими є положення у розпорядженні Держфінпослуг "Про порядок реєстрації договорів перестрахування" № 153 від 28 березня 2011 р. (далі – Порядок реєстрації), яким встановлено, що реєстрації в Держфінпослуг (з 23 листопада 2011 р. – Нацкомфінпослуг) підлягають, крім договорів перестрахування, укладених страховиками із нерезидентами, договори перестрахування, укладені страховиками із одним і тим самим страховиком (перестраховиком) резидентом, у разі, якщо сума перестрахового платежу за ними дорівнює або перевищує впродовж календарного року сумарно 150 тис. грн. Однак, норма, яка передбачає контроль за договорами перестрахування, які пропонувані Нацкомфінпослуг до реєстрації, міститься у ст. 15 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму" № 3205-VI (із змінами і доповнення від 7 квітня 2011 р.) [14]. Відповідно, обов'язковому фінансовому моніторингу підлягають фінансові операції, за якими сума, на яку вони проводяться, дорівнює чи перевищує 150 тис. грн., зокрема це стосується отримання (оплата, переказ) страхового (перестрахового) платежу. Відтак, договори перестрахування підлягають контролю з боку Держфінмоніторингу.

Водночас, запровадження процедури реєстрації договорів перестрахування передбачає дублювання вже існуючих функцій контролю Уповноваженого органу у справах нагляду за страховою діяльністю.

Згідно із Законом України "Про страхування" (ст. 34), розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 39 "Про порядок складання звітних даних страховиків" від 3 лютого 2004 р. [13; 15] страховики щоквартально зобов'язані подавати до Держфінпослуг (нині Нацкомфінпослуг) відповідні звітні дані, у тому числі пояснення щодо договорів перестрахування. Крім того, регулюючий орган має право проводити тематичні перевірки щодо правильності застосування страховиками (перестраховиками) страхового законодавства. Зауважимо, що Нацкомфінпослуг володіє всіма важелями контролю за договорами перестрахування із страховиками (перестраховиками) нерезидентами (постанова Кабінету Міністрів України № 124 від 4 лютого 2004 р., розпорядження Держфінпослуг № 2885 від 3 грудня 2004 р. і № 914 від 4 червня 2004 р. [10; 16; 17]).

Отже, затвердження Порядку реєстрації договорів перестрахування не має практичної цінності, оскільки не передбачає конкретних вимог до перестраховувальних договорів, а визначає лише зобов'язання сторін, які вже затверджені в інших нормативних документах. При цьому таке додаткове правове регламентування призводить до збільшення регуляторного тиску на страховиків шляхом ускладнення процедури державного регулювання страхування і перестрахування, зростання та неефективного витрачання трудових і фінансових ресурсів страховика. Збільшення фінансового навантаження на страховика безпосередньо негативно позначиться на страхувальниках, оскільки обумовить зростання вартості страхової послуги. Затверджений механізм реєстрації договорів перестрахування не відповідає встановленим ст. 4 Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" № 1160-IV від 11 вересня 2003 р. принципам регуляторної політики щодо доцільності, адекватності та збалансованості державного регулювання [18].

Підбиваючи підсумки, потрібно зазначити, що державне регулювання ринку перестрахування України має значні суперечності, що супроводжуються багатьма проблемами, які потребують негайного вирішення. Ефективне функціонування перестраховувального ринку передбачає активну участь держави як регулятивного органу і як суб'єкта ринкових відносин, вимагає посилення контролю держави за відстеженням схемних операцій на ньому. При цьому державне регулювання повинно враховувати не лише особливості перестраховувальної діяльності, а й політичні, економічні та соціальні чинники, оскільки вся сукупність таких чинників визначає специфіку та ефективність системи регулювання національного ринку перестрахування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Базилевич В. Д.* Страхування : підруч. / В. Д. Базилевич. — К. : Знання, 2008. — С. 546.
2. *Гаманкова О. О.* Методи державного регулювання ринку страхових послуг / О. О. Гаманкова // Ринок цінних паперів України. — 2009. — № 10. — С. 62–65.
3. *Дедиков С.* Проблемы правового регулирования перестрахования в России / С. Дедиков // Хозяйство и право. — 2004. — № 11.
4. *Плиса В. Й.* Модель державного регулювання страхового ринку в Україні / В. Й. Плиса, З. П. Плиса. — Наук. вісн. НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20. — С. 210.
5. *Ключенко Л.* О договоре перестрахования / Л. Ключенко, П. Мюллер // Страховое дело. — 1995. — № 1.
6. *Жадан О.* Практика врегулювання збитків в перестрахованні: реалії українського ринку [Електронний ресурс] / О. Жадан. — Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/05/03/03/1744>.
7. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпін'я : ВТФ "Перун", 2009. — 1736 с.
8. *Мейер Д. И.* Русское гражданское право / Д. И. Мейер. — М., 2006. — 830 с.
9. *Піпа А. О.* Правове регулювання перестрахування: деякі аспекти [Електронний ресурс] / А. О. Піпа, Т. О. Єгоркіна. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/2_KAND_2008/Pravo/25953.doc.htm.
10. *Порядок та вимоги щодо здійснення перестрахування у страховика (перестраховика)-нерезидента.* Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 124 від 4 лют. 2004 р. // Уряд. кур'єр. — 2004. — № 25. — 10 лют.
11. *Податковий кодекс України* від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
12. *Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг* : Указ Президента України. Положення від 23 листоп. 2011 р. № 1070/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1070%2F2011>.
13. *Про внесення змін до Закону України "Про страхування"* : Закон України № 2745-III станом на 1 груд. 2008 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
14. *Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму* : Закон України (зі змін. і допов.) від 15 квіт. 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.
15. *Порядок складання звітних даних страховиків* : Розпорядження Держфінпослуг № 39 від 3 лют. 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0517-04>.
16. *Про затвердження вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів* : Розпорядження Держфінпослуг № 2885 від 3 груд. 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1031.1595.0>.

17. *Порядок надання страховиками (цедентами, перестраховиками) інформації про укладені договори перестрахування зі страховиками (перестраховиками) нерезидентами до Держфінпослуг* : Розпорядження Держфінпослуг № 914 від 4 черв. 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0777-04>.
18. *Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності* : Закон України № 1160-IV від 11 верес. 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2012.

Кнейслер О. *Государственное регулирование рынка перестрахования. Рассмотрены проблемы государственного регулирования рынка перестрахования. Выявлены противоречивые тенденции и предложены направления модернизации государственного регулирования рынка перестрахования Украины.*

Ключевые слова: государственное регулирование, рынок перестрахования, институциональная среда, государственные институты.

Kneysler O. *State regulation of the market of reinsurance. The article considers problems of state regulation of the reinsurance. Discovered problematic aspects and suggests directions for state regulation modernization of reinsurance market in Ukraine.*

Key words: state regulation, reinsurance market, institutional sphere (environment), public institutions.